

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสื่อสาร กับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อปในกรุงเทพมหานคร” อาศัยทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจ กับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ในกรอบแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมประชานิยม เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างบุคคลและการใช้สื่อสารมวลชน โดยศึกษาในแนววัฒนธรรมศึกษา และใช้การเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีประยุกต์มาจากวิธีการแบบชาติพันธุ์วิทยาของนักมานุษยวิทยา ในบทนี้เป็น การอธิบายรูปแบบการศึกษาที่เรียกว่า วัฒนธรรมศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล

รูปแบบการศึกษา

“วัฒนธรรมศึกษา” (Cultural Studies) ริเริ่มจากกลุ่มนักวิชาการในประเทศอังกฤษ คือ “The Center for Contemporary Cultural Studies” (CCCS) ในช่วงทศวรรษปี 1970 ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ประการของวิถีชีวิตมนุษย์ เพื่อสร้างความรู้ด้านวัฒนธรรมในลักษณะเปิดกว้าง โดยผสมผสานแนวคิดทฤษฎี หรือระเบียบวิธีวิจัยจากหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน เพราะทั้งสองสิ่งล้วนขึ้นอยู่กับปัญหาวิจัย และบริบททางสังคม (Nelson and Others , 1992) และการศึกษาวิเคราะห์ผู้รับสารกลุ่มเด็กป๊อปในเชิงวัฒนธรรมการสื่อสาร ก็เป็นส่วนหนึ่งในรูปแบบการศึกษาแนววัฒนธรรมศึกษา

ในบทที่ 2 ได้แสดงให้เห็นตัวอย่างของงานวิจัยที่ใช้รูปแบบการศึกษาในแนววัฒนธรรมศึกษาเรื่องสำคัญ 2 เรื่อง คือ “Learning to Labour : How Working Class Kids Get Working Class Jobs” ของ Paul Willis ในปี 1977 ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยของสมาชิกผู้หนึ่งในกลุ่ม CCCS และเรื่อง “The Dynamics of Audience Media Activities : An Ethnography of Women Textile Workers” ของ Ubonrat Siriyavasak ในปี 1986 ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งไปยังประเด็นการศึกษาวิเคราะห์ผู้รับสาร (Audience Analysis) โดยตรง ตัวอย่างงานวิจัยทั้งสองแสดงให้เห็นลักษณะบางประการของการศึกษาในแนววัฒนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ในการวางกรอบการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยทฤษฎีการใช้สื่อและความพึงพอใจเพื่ออธิบายลักษณะการเปิดรับสื่อของกลุ่มเด็กป๋มให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ก่อนที่จะวิเคราะห์ลึกกลงไปถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๋ม

วิธีการเก็บข้อมูล

การศึกษาวิจัยผู้รับสารในแนววัฒนธรรมศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยอาศัยวิธีการแบบชาติพันธุ์วิทยาของนักมานุษยวิทยา แต่นำมาประยุกต์โดยการลดระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา และลดจำนวนคนที่ต้องการศึกษาลง กล่าวคือ ในขณะที่นักมานุษยวิทยาใช้เวลานานหลายปีในการศึกษากลุ่มคนทั้งชุมชน แต่ผู้วิจัยได้ใช้เวลา 30 วัน ในการศึกษากลุ่มเด็กป๋มที่ทำงานอยู่ในปั้มน้ำมัน 6 แห่ง เหตุผลที่เลือกศึกษากลุ่มเด็กป๋มกลุ่มนี้ เพราะเด็กป๋มกลุ่มนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับสมาชิกในชุมชนเดียวกัน กล่าวคือ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยรุ่นที่มาจากชุมชนเกษตรกรรมในชนบท ฐานะทางครอบครัวยากจน ได้รับการศึกษาน้อย และเข้ามาเป็นเด็กป๋มอยู่ในระบบงานเดียวกัน สภาพความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน ที่สำคัญคือ มีบางกลุ่มรู้จักกัน เพราะเป็นเครือญาติกัน และมีโอกาสได้ไปทำงานแทนกันเมื่อบางแห่งพนักงานไม่พอ จึงเกิดเป็นเครือข่ายการสื่อสารในกลุ่มสังคมหนึ่ง ซึ่งเปรียบได้เป็นชุมชนขนาดย่อยชุมชนหนึ่งที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาวิจัยรวมทั้งภูมิหลังทางสังคม สภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ ความคาดหวัง และเรื่องอื่นๆ ที่จำเป็นในการใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัย

วิธีการเก็บข้อมูลแบ่งเป็นขั้นตอนต่างๆ ได้ 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การสำรวจข้อมูลขั้นต้น
2. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง
3. การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูล
4. การเก็บข้อมูลภาคสนาม
5. การจำแนกข้อมูล

ขั้นตอนต่างๆ มีรายละเอียด ดังนี้

1. การสำรวจข้อมูลขั้นต้น

การสำรวจข้อมูลขั้นต้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้รู้ข้อมูลพื้นฐานของแรงงานกลุ่มเด็กบิ้ม ในกรุงเทพมหานคร และทดสอบความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูลด้วยการประยุกต์ใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วิทยากับกลุ่มเด็กบิ้ม การสำรวจข้อมูลขั้นต้นแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ การสำรวจข้อมูลจากเอกสาร และการสำรวจข้อมูลจากการสัมภาษณ์

1.1 การสำรวจข้อมูลจากเอกสาร

ขั้นตอนนี้เป็นการปูพื้นฐานเพื่อให้เข้าใจสภาพแวดล้อมของกลุ่มผู้ใช้แรงงานในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเด็กบิ้ม และกลุ่มแรงงานอพยพย้ายถิ่นจากต่างจังหวัดที่ทำงานในลักษณะงานบริการกลุ่มอื่นๆ โดยการค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ เช่น เอกสารของหน่วยงานราชการ บทความ งานวิจัยต่างๆ

1.2 การสำรวจข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ขั้นตอนนี้เป็นการทดสอบความเป็นไปได้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการประยุกต์ใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วิทยาในการศึกษาวิจัยกลุ่มเด็กบิ้ม เพราะการศึกษาในลักษณะนี้ต้องอาศัยเวลาระยะหนึ่งในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมกลุ่ม ไม่ใช่เพียงสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามเพียงครั้งเดียว และการศึกษาของกลุ่มเด็กบิ้มเป็นการศึกษาที่อาจนำไปสู่ประเด็นปัญหาในทางกฎหมายแรงงานจึงอาจเกิดอุปสรรคบางประการในการเก็บข้อมูล เช่นการไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของบิ้ม การทดสอบในขั้นนี้จึงต้องการทราบความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูลตามแนวทางที่ต้องการ ผู้วิจัยได้ทดลองสุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์เด็กบิ้มในบิมน้ำมันของเอกชนจำนวน 5 แห่ง และบิ้มก๊าซธรรมชาติของเอกชนอีก 1 แห่ง

ผลการทดลองพบว่า บิมน้ำมันและบิ้มก๊าซธรรมชาติของเอกชนที่เจ้าของ หรือผู้บริหารให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ล้วนแต่เป็นบิ้มที่ต้องอาศัยความคุ้นเคยกันเป็นส่วนตัวมาก่อนส่วนบิ้มที่รู้จักคุ้นเคยมักไม่ได้รับความร่วมมือมากนัก บิมน้ำมัน 1 แห่งปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงที่จะให้ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์เด็กบิ้ม

นอกจากนี้ ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการสัมภาษณ์เด็กบิ๊มจำนวน 21 คน ในด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ได้เป็นแนวทางในการวางแผนการเรียนศึกษาในการศึกษาวิจัยในขั้นต่อไปด้วย

2. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากปัญหาในการเข้าถึงกลุ่มเด็กบิ๊มตามที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนที่ 1.2 ผู้วิจัยจึงได้ติดต่อกับทางส่วนบริหารสถานีบริการน้ำมัน ของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) เพื่อขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในบิ๊มน้ำมันสาขาต่างๆ

เมื่อได้รับอนุญาตจากผู้จัดการส่วน ส่วนบริหารสถานีบริการน้ำมัน เจ้าของบริษัท เอกชนผู้รับการประมูลเพื่อดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2537 และผู้จัดการบิ๊มแต่ละแห่งแล้ว ก็ถึงขั้นตอนการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของบิ๊มน้ำมันสาขาต่างๆ และกลุ่มเด็กบิ๊มที่สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก

จากการสำรวจพบว่า กลุ่มเด็กบิ๊มที่สามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้ตามวิธีการที่ต้องการมี 6 กลุ่ม ในบิ๊มน้ำมันของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำนวน 6 สาขา ดังนี้

1. สาขาสำนักงานใหญ่ ถนนวิภาวดีรังสิต
2. สาขาการทำอากาศยานแห่งประเทศไทย ถนนวิภาวดีรังสิต
3. สาขาการประปานครหลวง ถนนประชาชื่น
4. สาขาสนามเป้า ถนนพหลโยธิน
5. สาขานานาใต้ ถนนสุขุมวิท
6. สาขาองค์การเบตเตอร์ ถนนสรรพาวุธ

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ในการเลือกศึกษากลุ่มเด็กบิ๊มทั้ง 6 กลุ่มนี้ คือ กลุ่มเด็กบิ๊มเหล่านี้ มีลักษณะคล้ายกับสมาชิกในชุมชนขนาดย่อยชุมชนหนึ่ง ซึ่งนักมานุษยวิทยาศึกษาโดยใช้วิธีการชาติพันธุ์วิทยา ปัจจัยที่ทำให้เกิดลักษณะดังกล่าว มีดังนี้

1. ภูมิหลังทางสังคม ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่น มาจากครอบครัวที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในเขตชนบท และอพยพย้ายถิ่นมาทำงานในกรุงเทพฯ เพราะความยากจน และด้อยการศึกษา บางกลุ่มรู้จักกันมาก่อน เพราะเป็นญาติพี่น้องกัน หรือมาจากหมู่บ้านเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน

2. สภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการทำงานในปัจจุบัน เด็กบิ๊มทุกคนอยู่ภายใต้ระบบการทำงานเดียวกัน คือเป็นลูกจ้างในบิ๊มน้ำมันของ ปตท. จึงมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในช่วงเวลาการทำงาน และหลังจากการทำงานไม่ต่างกันนัก บางกลุ่มต้องพักอยู่รวมกัน หรือใกล้เคียงกัน บางคนเป็นญาติพี่น้องกัน หรือรู้จักกันมาก่อนเพราะมาจากตำบล หรืออำเภอเดียวกัน และบางคนต้องไปทำงานแทนในบิ๊มสาขาอื่นเมื่อพนักงานไม่เพียงพอ

ลักษณะรวมทั้ง 2 ประการ ทำให้เด็กบิ๊มทั้ง 6 กลุ่ม มีโอกาสทำความรู้จัก และติดต่อสื่อสารกัน กระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายการสื่อสารในสังคมกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเหมือนกลุ่มสังคมขนาดเล็กที่มีวัฒนธรรมกลุ่ม และลักษณะการสื่อสารร่วมกัน

3. การออกแบบวิธีการเก็บข้อมูล

การศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มเด็กบิ๊ม ทั้งด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะการสื่อสารนั้น ได้อาศัยวิธีการแบบชาติพันธุ์ของนักมานุษยวิทยา ซึ่งใช้เวลาหลายปีในการศึกษากลุ่มคนทั้งชุมชน แต่การศึกษาคครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้วิธีการดังกล่าว โดยลดระยะเวลาเป็น 30 วัน และลดจำนวนคนที่ศึกษาลงเหลือ 88 คน

ช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลใช้ช่วงเวลาในการทำงานเป็นหลัก เพราะเป็นช่วงที่กลุ่มเด็กบิ๊มรวมตัวกันได้มากที่สุด มีบางบิ๊มที่สามารถเก็บข้อมูลช่วงหลังเลิกงานได้ เพราะเด็กบิ๊มยังอยู่รอเพื่อตรวจสอบยอดขายในแต่ละวัน แต่ส่วนใหญ่เมื่อเลิกงานแล้ว แต่ละกลุ่มก็จะแยกย้ายกันกลับที่พัก

วิธีการเก็บข้อมูลในบิ๊มน้ำมัน 6 แห่ง ใช้วิธีการเวียนเก็บข้อมูลที่ละรอบ ตั้งแต่สาขาที่หนึ่งเรื่อยไปจนถึงสาขาที่หก แล้วจึงเวียนกลับมาเก็บข้อมูลในสาขาที่หนึ่งอีกครั้ง จนกระทั่งครบ 5 รอบ รวมทั้งสิ้น 30 ครั้ง สาเหตุที่เลือกวิธีนี้ เพราะต้องการศึกษากิจกรรมของกลุ่มต่างๆ

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เช่นในเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลปีใหม่ แต่วิธีการดังกล่าว พบว่ามีปัญหาเมื่อได้ลงมือศึกษาจริง เพราะช่วงเวลาที่ทิ้งห่างกันในแต่ละรอบ ทำให้มีเด็กบิ๊มใหม่เข้ามาทำงาน และเด็กบิ๊มเก่าลาออกจากงานกันมาก เกิดเป็นอุปสรรคในการเก็บข้อมูลให้ได้ครบถ้วน

รายละเอียดที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งมาน้อยต่างกัน จากชั่วโมงการทำงานของเด็กบิ๊มวันละ 8 - 15 ชั่วโมง การเก็บข้อมูลได้ใช้เวลาโดยเฉลี่ยแล้วประมาณครั้งละ 3 - 6 ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของแต่ละแห่ง และปัญหาเฉพาะหน้าที่พบในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งเป็นหลัก การเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง ประกอบด้วยวิธีการ 3 ลักษณะ ผสมผสานกัน ดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล ในกรณีที่เพิ่งรู้จักเป็นครั้งแรกจะพูดคุยซักถามอย่างละเอียดที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานอย่างครบถ้วน โดยเน้นไปที่เรื่องประวัติส่วนตัว ชีวิตความเป็นอยู่ และอาชีพการงานก่อนมาทำงานบิ๊ม และในช่วงที่ทำงานบิ๊ม รวมถึงการใช้สื่อ ทั้งหมดนี้ใช้เวลาคนละ 20 - 30 นาที ในแต่ละรอบถ้าเวลาไม่เพียงพอที่จะสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเด็กบิ๊มทุกคนได้ ก็จะแบ่งไปสัมภาษณ์ในรอบต่อไป

2. การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งในลักษณะการพูดคุยกับเด็กบิ๊มเพียงคนเดียว และลักษณะการพูดคุยกับเด็กบิ๊มเป็นกลุ่มย่อยๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะการรวมกลุ่มในช่วงที่ว่างจากการเติมน้ำมันของเด็กบิ๊มแต่ละบิ๊ม หัวข้อที่พูดคุยอาจเป็นหัวข้อที่เด็กบิ๊มหยิบยกกันขึ้นมาเอง หรือเป็นหัวข้อที่ผู้วิจัยหยิบยกขึ้นมาก็ได้ การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการใช้เวลารอบละ 1 - 2 ชั่วโมง

3. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในช่วงที่มีรถเข้ามาเติมน้ำมันมาก และเด็กบิ๊มไม่ว่างพอที่จะพูดคุยด้วย ก็ใช้วิธีการสังเกตดูการทำงาน และการมีปฏิสัมพันธ์ของเด็กบิ๊มกับคนอื่น ๆ เช่น เพื่อนเด็กบิ๊มด้วยกัน ผู้จัดการ ลูกค้า ทั้งนี้ใช้เวลารอบละ 1 - 2 ชั่วโมง

สาเหตุที่ต้องประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาแบบชาติพันธุ์วิทยามีหลายประการ กล่าวคือ

1. บัณฑิตทั้ง 6 แห่ง กระจายกันอยู่ในเขตต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร ไม่ได้รวมกันเป็นชุมชนเดียวกัน ทำให้ต้องแบ่งเวลาในการศึกษาวิจัยออกเป็น 6 ส่วน
2. จำนวนเด็กป๋ม 88 คน ในบัณฑิตทั้ง 6 แห่ง เป็นกลุ่มคนที่พอจะศึกษาอย่างละเอียดตามวิธีการนี้ได้ ถ้ากลุ่มคนจำนวนมากกว่านี้ อาจเกิดเป็นปัญหาในการศึกษาข้อมูลในเชิงลึกในการวิจัยครั้งนี้
3. กลุ่มเด็กป๋มอยู่ร่วมกันในช่วงเวลาการทำงานเป็นหลัก สภาพแวดล้อมในการทำงานบางครั้งก็เป็นอุปสรรคในการเก็บข้อมูล
4. ช่วงเวลาหลังจากเลิกงาน เด็กป๋มส่วนใหญ่จะแยกย้ายกันกลับที่พัก บางกลุ่มจะอยู่ร่วมกัน แต่บางกลุ่มก็แยกกันอยู่ ไม่ได้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน ทำให้การเก็บข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวไม่สะดวกเท่าที่ควร

ดังนั้น การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จึงต้องประยุกต์ใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วิทยา โดยลดจำนวนเวลา และกลุ่มคนที่ศึกษาลง ทั้งนี้โดยคำนึงถึงปัจจัยแวดล้อม และความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลเป็นสำคัญ

4. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามกระทำในช่วงเดือนมีนาคม - พฤษภาคม พ.ศ. 2538 โดยใช้วิธีการหลัก 3 วิธี คือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนาแบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ทำให้ผู้วิจัยต้องผสมผสานวิธีการทั้ง 3 ไว้ในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ตามแต่สภาพแวดล้อมจะเอื้ออำนวยวิธีการดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth Interview)

การสัมภาษณ์เด็กบ๊มแต่ละคนใช้การตั้งคำถามประเด็นที่ต้องการศึกษาในลักษณะคำถามปลายเปิด แล้วซักถามเพิ่มเติมให้ละเอียดยิ่งขึ้นในประเด็นที่น่าสนใจ ทั้งนี้ต้องมีความสนใจรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ เพราะการถามตอบอาจนำไปสู่ประเด็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษา ซึ่งไม่ได้ตั้งไว้ในช่วงเริ่มต้น

คำถามประเด็นต่างๆ ที่ใช้เป็นหลักในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มีดังนี้

1. สภาพชีวิตความเป็นอยู่ อันประกอบด้วย

1.1 ภูมิหลังทางสังคม ได้แก่

- ก. เพศ
- ข. อายุ
- ค. ภูมิลำเนา
- ง. การศึกษา
- จ. สถานภาพการสมรส
- ฉ. อาชีพของครอบครัวเดิม
- ช. อาชีพของคู่สมรส

1.2 สภาพการทำงาน และสภาพความเป็นอยู่ ได้แก่

- ก. ประวัติการทำงาน
- ข. ลักษณะการทำงานในปัจจุบัน
- ค. ชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.3 ลักษณะการพักผ่อน และการใช้เวลาว่าง ได้แก่

- ก. กิจกรรมในยามว่าง
- ข. กิจกรรมในวันหยุด

1.4 ความคิด และทัศนคติในเรื่องต่างๆ ได้แก่

- ก. ความคิด และทัศนคติในเรื่อง สภาพชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน
อาชีพการงาน สภาพเมือง และสภาพชนบท
- ข. การวางแผนชีวิต

2. การสื่อสาร หมายถึง ลักษณะการรับ และการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้กับสมาชิกอื่นๆ ในสังคม อันประกอบด้วย

- 2.1 ความต้องการในการสื่อสาร
- 2.2 สภาพความเป็นจริงในการสื่อสาร
- 2.3 ข้อจำกัดในการสื่อสาร และวิธีการเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ
- 2.4 ประโยชน์ที่ได้รับจากการสื่อสาร

3. การใช้สื่อสารมวลชน หมายถึงลักษณะการรับ และประยุกต์ใช้ข้อมูลข่าวสาร และความบันเทิงที่ถ่ายทอดผ่านทางสื่อสารมวลชน อันประกอบด้วย

3.1 ประเภทของเนื้อหา

ก. ด้านข้อมูลข่าวสาร

- ข่าวโทรทัศน์
- ข่าววิทยุ
- ข่าวหนังสือพิมพ์

ข. ด้านสาระบันเทิง

- ประเภทที่มุ่งให้ทั้งสาระและความบันเทิง
  - รายการโทรทัศน์ เช่น รายการสารคดี รายการปกิณกะ
  - นิตยสาร เช่น นิตยสารดารา นิตยสารกีฬา
- ประเภทที่มุ่งให้ความบันเทิง
  - การ์ตูน
  - ละคร และภาพยนตร์จีนชุด
  - นวนิยาย
  - เพลง

3.2 ลักษณะการใช้สื่อ อันประกอบด้วย

- ก. ความต้องการในการใช้สื่อ
- ข. สภาพความเป็นจริงในการใช้สื่อ
- ค. ข้อจำกัดในการใช้สื่อ และวิธีการเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ
- ง. ประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้สื่อ

เนื่องจากเด็กบีมแต่ละคนมีความพร้อมในการให้สัมภาษณ์มากน้อยต่างกัน การเรียงลำดับคำถาม และการให้ความสำคัญกับแต่ละคำถามจึงมีความแตกต่างกันไป บางคนให้ความสนิทสนมคุ้นเคยด้วยเร็วก็สามารถซักถามแต่ละประเด็นได้อย่างละเอียดในวันแรกๆ ของการสัมภาษณ์ แต่บางคนต้องอาศัยระยะเวลาในการทำ ความคุ้นเคย จึงจะได้ข้อมูลที่ละเอียด อย่างที่ต้องการ

การสัมภาษณ์โดยมากจะกระทำในช่วงที่มีรถเข้ามาให้บริการน้อย และเด็กบีมก็เื่อเพื่อโดยการช่วยเติมน้ำมันแทนเพื่อนที่กำลังพูดคุยอยู่กับผู้วิจัย แต่ก็ยังมีความยากลำบากในบางครั้ง เพราะขณะที่พูดคุยกันอยู่ เด็กบีมก็ต้องคอยวิ่งไปเติมน้ำมันเมื่อมีรถเข้ามาจอดที่หน้าตู้น้ำมันซึ่งตนประจำอยู่ และเมื่อต้องรอเป็นเวลานาน ผู้วิจัยก็จะพยายามมองหาเด็กบีมที่กำลังว่างจากการเติมน้ำมัน เพื่อซักถามต่อให้ได้ครบทุกประเด็น

ในการสัมภาษณ์ใช้การจดบันทึกอย่างย่อ และนำมาขยายความให้ได้ครบถ้วน ภายหลัง ซึ่งนับว่าละเอียดน้อยกว่าการบันทึกด้วยเทปอย่างเห็นได้ชัด แต่จากการทดลองบันทึกด้วยเทปในระยะแรก พบว่าเด็กบีมมีความกังวลกับเครื่องบันทึกเทป จนกระทั่งการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างไม่ราบรื่นนัก

2. การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Conversation)

นอกจากการสัมภาษณ์แล้ว ยังมีการซักถามในลักษณะการชวนพูดคุยในช่วงที่ว่างจากงาน ทั้งนี้ผู้เริ่มหัวข้อสนทนาอาจเป็นผู้วิจัยหรือตัวเด็กบีมเองก็ได้ ซึ่งจะทำให้เห็นขอบข่าย ความสนใจ และความรู้สึกนึกคิดเล็กๆ ซึ่งค่อยๆ เปิดเผยออกมา การสนทนาหรือพูดคุยแบบไม่เป็นทางการนี้อาจเป็นไปในลักษณะผู้วิจัยกับเด็กบีมเพียง 1 คน หรือในลักษณะผู้วิจัยกับกลุ่มเด็กบีมหลายคนก็ได้ การพูดคุยกันตามลำพังจะทำให้เด็กบีมมีสมาธิ และกล้าเล่าเรื่องราวต่างๆ

ได้ละเอียด แต่การพูดคุยกันเป็นกลุ่มใหญ่ ก็จะทำให้เราเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม และชอบช่วยความสนใจของกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม อันนำไปสู่ความเข้าใจในระดับลึกได้หนทางหนึ่ง

3. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ในช่วงเวลาที่เด็กบีมอยู่กับการเติมน้ำมัน ผู้วิจัยได้นั่งสังเกตการณ์อยู่ใกล้ๆ บางครั้งก็ช่วยเตือนเมื่อเด็กบีมไม่ทันสังเกตเห็นรถลูกค้า บางครั้งก็ช่วยต้อนรับลูกค้าที่รออยู่ และบางครั้งก็ช่วยรับเงินจากลูกค้ายื่นให้เด็กบีม แต่ผู้วิจัยไม่ได้ช่วยเหลือมากไปกว่านี้ เพราะเกรงว่าอาจจะมีปัญหาเกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งเด็กบีมอาจต้องเป็นผู้รับผิดชอบแทน

จากการใช้เวลาระยะหนึ่งเพื่อสังเกตการณ์อยู่ใกล้ๆ ร่วมกับกลุ่มเด็กบีม ทำให้เข้าใจปัญหาต่างๆ ของเด็กบีมได้ละเอียดยิ่งขึ้น เช่นปัญหาเรื่องกลิ่นเหม็นของน้ำมัน เรื่องควันทิชจากท่อไอเสียรถ เรื่องความผิดพลาดจากการทำงาน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้บางอย่างก็ถ่ายถอดออกมาเป็นคำพูดไม่ได้ ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้เองทั้งจากการเฝ้าสังเกต และการฟังเด็กบีมพูดคุยกัน

การสังเกตการณ์นี้ ยังทำให้เห็นลักษณะการสื่อสารของแต่ละคน ซึ่งบางครั้งไม่ได้พูดถึงในช่วงการสัมภาษณ์ หรือช่วงการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ ส่วนใหญ่จะได้แก่การอ่านหนังสือประเภทต่างๆ เมื่อว่างจากช่วงการทำงาน ส่วนการฟังวิทยุ ฟังเทปเพลง หรือดูโทรทัศน์ ส่วนมากมีเฉพาะช่วงเลิกงานในบีมบางแห่งเท่านั้น

การตรวจสอบข้อมูลในเรื่องการใช้สื่อ ยังต้องอาศัยวิธีการอื่นเพิ่มเติม ในส่วนการฟังเพลง ผู้วิจัยได้ใช้หนังสือเพลงที่อยู่ในความสนใจไปให้อ่านกันเล่น แล้วเฝ้าสังเกตดูความสนใจแต่ละคนเป็นการตรวจสอบข้อมูลในระดับหนึ่ง และพูดคุยถึงเพลงต่างๆ เพื่อตรวจสอบข้อมูลในอีกระดับหนึ่ง ในส่วนการดูโทรทัศน์ได้อาศัยการพูดคุย และยกตัวอย่างอย่างละเอียดเป็นการตรวจสอบข้อมูล แต่ก็พบว่าขาดความลึกในประเด็นการใช้โทรทัศน์ไปมาก ทั้งนี้ถ้าสามารถเข้าไปศึกษาลักษณะการดูโทรทัศน์ และการฟังวิทยุในที่พักช่วงหลังจากเลิกงานน่าจะเป็นประโยชน์ในการวิจัยมากขึ้นเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งนี้การผสมผสานวิธีวิจัยทั้ง 3 ลักษณะ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในการทำงาน และความพร้อมของตัวเด็กบีมเองเป็นสำคัญ

5. การจำแนกข้อมูล

การจำแนกข้อมูล เริ่มตั้งแต่ในช่วงที่เก็บข้อมูลในแต่ละรอบเสร็จเรียบร้อย เพื่อตรวจสอบดูว่า ข้อมูลด้านใดของเด็กบีมคนใดขาดหายไปบ้าง และมีประเด็นใดที่ควรศึกษาเพิ่มเติมให้ละเอียดยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป และเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในบางประเด็นด้วย

หลังจากเก็บข้อมูลได้เรียบร้อยแล้ว ต้องแบ่งแยกข้อมูลออกเป็นกลุ่มตาม บีมต่างๆ ให้เป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจ แล้วจึงเลือกประเด็นที่ต้องการศึกษาอีกครั้ง โดยจำแนกข้อมูลของเด็กบีมทุกคนใหม่อีกครั้งให้สอดคล้องกับประเด็นที่ศึกษา ทำที่สุดจึงสามารถวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาแบบวัฒนธรรมศึกษาเพื่อให้เข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะการสื่อสารของกลุ่มเด็กบีมกลุ่มนี้ได้ดีที่สุด

การนำเสนอข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และลักษณะการสื่อสารของกลุ่มเด็กบีม โดยมีรูปแบบการศึกษาแนววัฒนธรรมศึกษา และเก็บข้อมูลในแบบการประยุกต์ใช้วิธีการของนักมานุษยวิทยานี้ จะนำมาวิเคราะห์ในรอบแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมประชานิยม และทำความเข้าใจโดยอาศัยทฤษฎีเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ กับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

ทั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบว่า กลุ่มเด็กบีมมีการมองตนเองในลักษณะใดบ้าง การตีความในลักษณะนี้จะช่วยให้เราเข้าใจการเรียนรู้ชีวิต ความรู้สึกนึกคิด ความคับข้องใจ หรือสภาพปัญหาทางจิตใจลักษณะต่างๆ ของกลุ่มเด็กบีม และสุดท้ายเพื่อจะศึกษาว่า เครือข่ายการสื่อสารระหว่างบุคคล และระบบการสื่อสารมวลชนในปัจจุบันสามารถช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตของกลุ่มเด็กบีมได้มากน้อยเพียงใด

การนำเสนอข้อมูลทั้งหมด ได้แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. การอธิบายข้อมูลเรื่องเด็กป๋ม และลักษณะการสื่อสารของกลุ่มเด็กป๋ม โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็น ได้แก่
  - 1.1 สภาพชีวิตของกลุ่มเด็กป๋ม
  - 1.2 เครือข่ายการสื่อสารระหว่างบุคคล
  - 1.3 วัฒนธรรมการใช้สื่อสารมวลชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้อมา ในกรอบแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมประชานิยม ซึ่งอาศัยทฤษฎีเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ กับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น ได้แก่
  - 2.1 การใช้ข้อมูลข่าวสารและความบันเทิง เพื่อสร้างความพึงพอใจในชีวิตประจำวันของกลุ่มเด็กป๋ม
  - 2.2 การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๋ม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย